

Barša (2023) oceňuje, že Latour nepředstírá schopnost dívat se na skutečnost svrchu, jakýmsi privilegovaným způsobem, a že je odhodlán nahlížet svět „zevnitř“ a „zespodu“. Jenže když Barša z odstupu zařazuje Latoura do systémů současného sociálněvědního uvažování a do politických souřadnic, sám se na něj přesně tak dívá. Svrchu, nezúčastněně a jaksí odjinud. Píše o Latourovi, nikoli latourovsky. Latourovo myšlení spíše reprezentuje, než aby na něm participoval, abych parafrázoval větu z předposledního odstavce Baršova textu. Tím mne vlastně moc nebaví.

Přesto se Baršou cítím oslovený. Když totiž svůj text pointuje úvahami o tom, že Latourovi není blízká ani revoluční levice, ani krajní konzervatismus, pomáhá si při tom tím, že ho zdoluhavě brání přede mnou. Přesněji: před tím, co jsem údajně napsal v jednom svém kritickém textu (Konopásek 2020a).¹ V něm jsem představoval knihu *Zpátky na zem* (Latour 2018) a na jejím příkladě jsem probíral složité a nejednoznačné vztahy mezi intelektuálním a politickým radikalismem.

Pravda je, že tahle Latourova kniha se mi nelíbí. Považuji ji za slabou a nešťastnou. Jenže kvůli něčemu úplně jinému, než mi Barša podsouvá. K žánru polemiky patří figura „slaměného panáka“. Autor přežene a trochu zpotvoří, co druhý říká, takže se pak proti němu může co nejostřeji vymezit. Aby se v tomhle úsilí nezesměšnil, musí znát míru. Barša přijatelnou míru dalece přesáhl. Prakticky všechno, co o mé recenzní eseji tvrdí, je ve skutečnosti jinak. Jako kdyby neuměl číst. Nebo nechtěl. V klíčových okamžicích mi dokonce vkládá do úst úplný opak toho, co píšu – a to nejen v onom krátkém pojednání, ale dlouhodobě.

Chci prý Latoura skolit. Barša mne líčí jako „pistolníka“, co asi touží po krvi a střílí od boku. Přehlédl, že moje výhrady se týkají jediné Latourovky knihy, a že dokonce ani tu neodsuzuji šmahem. Že Latoura obecně ctím a že je mi blízký, lze vyčíst z téměř všech mých textů za posledních třicet let. Dotyčný text pro *Vesmír* jsem psal jako rozvedení závěrečné patové poznámky v pojednání o pojmu antropocén, které vyšlo krátce předtím (Konopásek 2020b). Tam jsem se o Latoura a jeho práce nepřehlédnutelně a přiznaně opíral. K čemu by mi byl „skolený“, probůh? Myslí Barša vážně, že mít výhrady k některým argumentům oblíbeného autora znamená chtít ho „skolit“?

¹ Všechny přímé citace, označené pouze stranou (a nikoli také jménem autora a rokem), pocházejí právě z tohoto článku.

Dílčí argumenty Baršova výpadu jsou mimo v mnoha ohledech.² Latourovi prý například zásadně nerozumím v tom, že mu vytýkám „vstup do politické arény“. Soudím údajně, že Latour svou politickou angažovaností zradil svoje „lepší, čistě akademické já“, a požadují, aby se vrátil „do oblasti čisté vědy“... Probůh, ukažte mi místo, kde tohle v jakémkoli svém textu byť jen naznačují.

Jenže Barša jde ještě dál. To hlavní, co mi prý na Latourovi vadí, není pouze samotná političnost jeho textu, ale především konkrétní politický apel knihy. Barša tvrdí, že „paušálně přiřazují pozdního Latoura k levici“. A to přiřazení je prý záluďné a svévolné, protože není levice jako levice... Že jsou mezi příznivci politické levice rozdíly, to nepopírám. Popírám ale, že bych kdy Latourovi *vyčítal*, že se z něho stal levičák. Výslovně píšů: „Nejde [...] o to, jak výrazně se [Latour] tentokrát přihlásil k levici. Podstatné je, jak moc z toho, na čem celý život pracoval, zůstává nyní stranou“ (s. 514).

Nevyčítám tedy Latourovi, že „vstoupil do politické arény“. Vadí mi, *jak* do ní vstoupil. A toto „jak“ nespočívá v levicovosti, nýbrž v tom, že celou problematiku sociologicky vyprazdňuje. Například tehdy, když svůj hlavní terč dělá z bývalého amerického presidenta Trumpa. Píšů: „Člověk by čekal, že autor bude se svými zkušenostmi pomáhat čtenářům pochopit, kvůli čemu všemu je tak obtížné navzdory relativnímu vědeckému konsensu prosazovat účinnou klimatickou politiku, a že tak bude objasňovat, jak složité a houževnatý ‚protivník‘ na druhé straně stojí. Místo toho banalizuje celý problém tím, že onu druhou stranu líčí jako nepřičetného a nesrozumitelného blázna. To je podle mého zásadní krok, kterým opouští své vlastní sociologické principy“ (s. 514).

A teď pozor. Poté, co Barša vybájí nejrůznější nesmysly, které údajně Latourovi vytýkám, a vysvětlí, jak máme správně tomuto autorovi rozumět, přichází zápletka: „Ale vše, co bylo doposud řečeno, musí přece Konopásek jako největší český znalec Latoura vědět!“ Jak je tedy možné, že na Latoura tolik plive? Baršova odpověď: Konopásek je konzervativní pravičák. To proto útočí na Latourovu levicovost, přehání ji přitom a „přestřeluje“. Proto Latoura mrzačí a přehlíží existenci rozumnější levice, u které prý Latour hledá spojení. A proto útočí na ty, kteří volají po změně.

Barša dále uvažuje: „Jako by Konopásek předpokládal, že v souladu s akademickým latourismem je jen politický konzervatismus, zatímco politický radikalismus se s ním vylučuje.“ Ale vůbec ne. Já jen Latourovi zazlívám, že píše, jako kdyby to tak bylo. Nemyslím, že příklon k (jakékoli) levici musí být nevyhnutelně doprovázen ústupem od latourovského jemnocitu pro skutečnost. Jenže Latour v díle *Zpátky na zem* přesně takhle píše: jako by to ani nebyl Latour. Příkloní se k levici, budiž, ale zradí přitom vlastní sociologii. A Barša ho v tom obhajuje. Latourův ústup od *actor-network theory* a symetrického přístupu je podle něj z povahy věci nutný. Politika totiž žádá, tvrdí Barša, aby byl jasně identifikován a stigmatizován nepřítel: „Dvojznačnost a jemnost trasování musí být [v takovém případě] nahrazeny jednoznačností a konfrontací a symetrie pro jednu ustupuje asymetrii,“ píše. S pojmenováním nepřítelů já ale problém nemám. Latourovi vytýkám, že svého protivníka tentokrát pojmenoval blbě. Lacině. Což neznamena pouze „nesociologicky“.

² Nesmysly a fauly Baršovy filipiky podrobněji rozebírám jinde (Konopásek 2022). Zde na to není místo.

Mobilizovat proti vypjaté karikatuře, proti vulgarizovanému, předem zesměšněnému a hrubě nerealistickému obrazu protivníka se mi zdá nešťastné a krátkozraké také *politicky*.

Podle Barši je rétorika relativizujícího a symetrizačního mlčení pro konzervativce pohodlnou strategií v boji proti levici. Nahrává jim v obhajobě *statu quo*. Jenže tak jednoduché to není. Za prvé, v textu pro *Vesmír* jsem žádné stávající poměry neobhajoval. Ohrazoval jsem se proti konfrontačnímu a nesmyslně schematickému pohledu na praktickou politiku od autora, u kterého bych něco podobného nečekal. Za druhé, „politické využití“ relativistické rétoriky vůbec není výsadou pouze konzervativců. Ono je to spíš typicky právě naopak. Využívali a využívají ji i mnozí pokrokáři. Dnes lze poukázat například na spory o gender nebo rasu. Přitom tahle současná relativizující a konstruktivistická výzbroj politické levice má svou dlouhou a složitou tradici. Když Berger s Luckmannem přišli se sociálním konstruktivismem, nic levicového v tom nebylo. Berger ostatně psal se sympatiemi o kapitalismu, Luckmann o náboženství. Navzdory tomu konstruktivismus rychle zaujal rebelanty. Mnozí z nich ho přijali jako svoje paradigma – a při adopci si ho nenápadně přizpůsobili. Líbilo se jim, že zpochybňuje samozřejmosti, danosti, obecně platné poměry (tedy *status quo*). Pífkou ovšem měli zejména na samozřejmosti těch druhých. Šlo je totiž ukázat jako „pouhé konstrukce“. Z poukazu na konstruovanost reality se stala nadávka a (relativizující) konstruktivismus se většinou stal předním nástrojem společenské kritiky a mobilizace pro změnu. Teprve takhle konstruktivismus masově uspěl.

Toto dnes tak rozšířené „použití“ konstruktivismu mi blízké není. Nikoli však *proto*, že je „jednoduše levicové“, a tudíž se mi jako „pravičákovi“ nelíbí (jak by asi soudil Barša, analogicky s tím, jak posuzuje můj nesouhlas s Latourovou knihou). Důvodů je ve skutečnosti celá řada a jsou všelijak propletené. Lze především mluvit o nedorozumění a špatném pochopení. Mnozí představitelé dnešního konstruktivistického mainstreamu si totiž rozpolcenost téhle sociologické tradice vůbec neuvědomují a bez rozpaků se dovolávají chudáků otců zakladatelů.³ Dále, sociálně-kritický konstruktivismus je vnitřně nesourodý v tom, jak měří sobě a těm druhým. Důležité okolnosti nevidí. A je také sociologicky plochý a naivní. Uvrhává nás do světa, který jako by nedržel ničím pořádně pohromadě a který nelze prakticky společně žít. A to už se dostáváme také k tomu, na co sociologové upozorňovat chtějí a na co nechťejí; v čem vidí problém a v čem ho nevidí. Tyhle věci často nebývají zřejmé na první pohled. Rozdíly vypadají jemné a jsou poschovávány do „neutrální“ učenecké promluvy. Ale je to už zároveň politika. Přesvědčení o tom, jaký svět je, je vždycky zároveň přesvědčením, jaký by svět měl být... S tím, proč se mi nelíbí ona Latourova kniha, je to podobně složité. Je v tom *také* politika, ale jinak, než říká Barša.

V Baršově schématu jsou kategorie „levičák“ a „pravičák“ neproblematickými argumentačními prostředky. Jako by člověk byl napřed a zřetelně jedním či druhým a podle toho pak sociologicky uvažoval. Zachtělo se Latourovi pokroku? Žádný problém, stačí opustit svou vlastní sociologii, protože ta na to tak nějak není dělaná, a bouchnout do stolu. Vyžaduje to „specifický politický diskurs“. Kritizuje Konopásek Latoura, ač je jeho „největším českým znalcem“? Není divu. Jeho sociologický rozhled a akademická soudnost jsou totiž válcovány

³ Berger s Luckmannem se od nich ostře distancují a v reakci volají: „Nejsme konstruktivisté!“ (viz Berger 2011: 95), takhle jsme ten konstruktivismus nemysleli!

tím, že napsal kapitolu do knihy, jejímž editorem je Alexandr Vondra. Co přesně ve svých textech píše, není ani třeba číst. Jeho příklon k pravičáctví vysvětluje všechno... Ideologické škatulkování u Barši zkrátka trumfuje věcný argument a složitou/skládanou skutečnost – tedy to, co s odkazem na Latoura sám naoko velebí. Barša nepřipouští, že politické sklony jsou všelijak lomené a situační a rodí se *ruku v ruce* s intelektuální činností, aniž by jedno jasně předcházelo druhému, nebo dokonce určovalo to druhé.

Političnost vědy jako by pro Baršu znamenala hlavně to, že z ní snadno můžeme pod politickými záminkami kdykoli utéct. Když někdo chce promluvit „politicky“, je úplně jedno, co předtím říkal „akademicky“. Politický účel světlí intelektuální rozpory. Takže já například dle Barši akademické podstatě Latourový práce sice rozumím, ale jsem Vondrův zaprodanec, a proto píšu, jak píšu.

Překlopit odbornou řeč do řeči aktivismu není vždy snadné. To ale není důvod, aby si věda a politika podráždily nohy. Psal jsem o tom v jednom starším, oficiálně nepublikovaném textu (Konopásek 2013). Připomenu ho tu, pomůžu si s ním. I proto, že ukazuje konsistenci a dlouhodobost méj pozice.

Probíral jsem tehdy případ, jehož jsem byl svědkem na brněnské Fakultě sociálních studií. Studenti se bouřili v rámci tzv. Týdne neklidu. A konfrontovali při tom své protivníky heslem „Chceme skutečnou diskuzi, ne výkon moci“. Takovými slovy jako by nepřipouštěli to, co je dnes sociologickou samozřejmostí – totiž že moc je podstatným způsobem všudypřítomná, rozptýlená, obyčejná, vztahově založená, často navenek odpolitizovaná. Jako by si neuvědomovali, že mocenským aktem je nejen partnerský dialog, ale paradoxně také to, co sami tímto transparentem dělají. Stalo se tedy, že Foucaultem a teorií diskursu silně poznamenaná škola během Týdne neklidu náhle začala vypadat jako vzdělávací ústav, kde nečtou nic než Habermase... Baval jsem se pak o tom s některými účastníky. Rozuměli mé námitce. Vysvětlovali, že teorii je vhodné nějak zjednodušit a vyostřit, jinak by nejspíš zůstali paralyzovaní a neschopní cokoli smysluplného říct. Hm. Barša by z nich měl radost.

Pro mne je to ale falešný argument. Ctít jemné rozdíly a nejednoznačné souvislosti přece neznamená (nemělo by znamenat) zavírat oči před sviňárnami, nešvary či nespravedlnostmi. Nebo, dodejme v souvislosti s Latourovou knihou, před hrozivými souvislostmi klimatických změn. Jistě, politická řeč je specifická. Jde v ní prvořadě o něco jiného než při dokazování faktů (viz též Latour 2013). Jenže to neznamená, že v ní není místo pro pečlivě vážená slova, nejednoznačnosti a věrnost skutečnosti (realismus, chcete-li). A neznamená to také, na druhou stranu, že pro úspěch ve vědě není důležité to, co tradičně spojujeme s politikou: oslovit publikum, získat lidi na svou stranu nebo postupovat diplomaticky... Zato Barša *de facto* navrhuje: jako akademik si mluv uměřeně a opatrně; chceš-li jednat politicky, za dobrou věc, zjednodušuj, přeháněj, absolutizuj. A vykašli se na všechno, co o světě jako akademik víš.

Jsem přesvědčený, že kvůli vlastní angažovanosti nemusíme, ba neměli bychom zrazovat či opouštět svůj obor a jeho pracně budované perspektivy. Vždyť ono nešťastné brněnské heslo šlo bez velké újmy na jeho politickém poselství napsat mnohokrát jinak. Třeba: Chceme férovou diskuzi, ne silové řešení; nebo: Taky chceme změnu – bavte se s námi o tom! Byla by taková hesla výrazem neschopnosti něco říct a za něčím si stát? Byla by málo

srozumitelná? Málo úderná? Nikoli.⁴ Ve srovnání s heslem, které si budoucí sociální vědci vyvěsili ve vlastní škole, by ale uvedené alternativy byly citlivější pro významovou složitost a jemnost, bez nichž se klíčové pojmy současné sociologie prostě neobejdou. Na tom, jakými slovy se co říká, hodně záleží. V sociálních vědách možná víc než kdekoli jinde.

Onomu transparentu samozřejmě šlo i tak porozumět. Chápal jsem, co chtěli studenti říct a proč byli naštvaní. Rozhodně mi v oné polemice s nimi nešlo o nějaké „hájení *statu quo*“, jak by nejspíš usoudil Barša. Pozastavoval jsem se nad tím, jak se ze sociálních věd, které se na té škole vyučovaly, stává „učebnicová sociologie“. Tedy něco, co vypadá dobře a zajímavě, když o nic vážného nejde, avšak co nesnese test praktickým životem. Ukazoval jsem, podobně jako později u Latoura, jak pod tlakem událostí a v zájmu nějakého důležitého politického cíle udržujeme k teorii vlastního oboru až příliš nezávazný vztah. Nejsme schopní, odhodlaní a připravení opravdu ručit za způsob uvažování, který v rámci nějaké školy, nějaké intelektuální tradice, dlouhodobě a soustavně pěstujeme. Naučili jsme se paradigmatu a teoretické rámce měnit jako rukavice či ponožky – podle příležitosti. Když pak přistupujeme ke své sociologické perspektivě takto školsky, učebnicově, jako k jedné z mnoha možných, nevytváří se žádný tlak na to, abychom se o tuto teorii opravdu starali, abychom za ni spoluzodpovídali, abychom ji neúnavně „testovali“ v nejrůznějších praktických situacích, abychom si vůči ní udržovali ostražitost. Jakmile se ukáže nějaký lacinější postup, můžeme ji přece opustit. Vyměnit za jinou. Jenže: kdy jindy se má osvědčit naše schopnost mluvit o světě oním netriviálním a někdy možná lehce krkolomným způsobem, kterému říkáme sociologie, než když začíná být v sázce něco opravdu důležitého?

Tato lehkonožost vede k tomu, že si jako sociologové zvykáme na nespoutané žvanění. Co nedovolí jedna myšlenková tradice, dovolí jiná. Co nedovolí upjatá věda, dovolí plamenná politika. Přepnutí je snadné a bezbolestné. A je-li to ve jménu angažovanosti za dobrou věc a v zájmu oslovení širokého publika, platí to dvojnásob. Vykecáme se ze všeho... Líp už cestu k bezvýznamnosti a vyprázdnění vlastního oboru dláždít nemůžeme.

Literatura

- BARŠA, Pavel. 2023. „Pragmatická sociologie emancipace: Latour vs. Boltanski.“ *Sociální Studia/Social Studies* (online first). <https://doi.org/10.5817/SOC2023-33646>
- BERGER, Peter L. 2011. *Adventures of an Accidental Sociologist: How to Explain the World without Becoming a Bore*. Prometheus Books.
- KONOPÁSEK, Zdeněk. 2013. „Sociologie, na které nezáleží.“ *Zdeněk Konopásek: Blog*, 24. března 2013. Cit 14. září 2022 (<http://zdenek.konopasek.net/index.php?m=16&i=2757&b=16>).
- KONOPÁSEK, Zdeněk. 2020a. „Latour o antropocénu: Složitě vztahy mezi intelektuálním a politickým radikalismem.“ *Vesmír* 99(6): 512–514.
- KONOPÁSEK, Zdeněk. 2020b. „Antropocén: Více než jeden, méně než dva.“ Pp. 30–48 in P. POKORNÝ a D. STORCH (eds.). *Antropocén*. Praha: Academia.

⁴ Podobně i Latourova kniha o politických souvislostech klimatických změn mohla být napsaná (trochu) jinak. Což nemusí znamenat, že by ztratila na naléhavosti a politickém náboji, třebaš i alarmistickém. Jen by ten politický náboj nemohl být tak povrchní a prvoplánově konfrontační.

- KONOPÁSEK, Zdeněk. 2022. „Konopásek kontra Latour: Barša má vidiny pistolníků a z vlastních kvérů se mu ještě kouří.“ *Zdenek Konopasek: Blog*, 14. srpna 2022. Cit 14. září 2022 (<http://zdenek.konopasek.net/index.php?m=16&b=16&i=4368>).
- LATOUR, Bruno. 2005. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- LATOUR, Bruno. 2013. *An Inquiry into Modes of Existence: An Anthropology of the Moderns*. Cambridge: Harvard University Press.
- LATOUR, Bruno. 2018. *Down to Earth: Politics in the New Climatic Regime*. Cambridge: Polity Press.

Autor

Zdeněk Konopásek (1963) je sociolog a hudebník. Jako badatel dlouhodobě působí v Centru pro teoretická studia UK/AV ČR, kde se věnuje sociologii vědy, zejména vztahům mezi expertízou a politikou. Založil a dlouho vedl časopis pro kvalitativní výzkum v sociálních vědách *Biograf*. Více viz <http://zdenek.konopasek.net>

Kontakt: zdenek@konopasek.net